

Het vonkje in de ogen van een Fries: waarom de Friezen zo gelukkig zijn, door de lens van de Elfstedentocht

Populairwetenschappelijk artikel Elfstedentocht

“Wat betekent de Elfstedentocht voor u?”

Op een warme zomerdag in augustus, onder de wieken van de monumentale Houtzaagmolen de Rat, stel ik deze vraag aan Wytske*. We bevinden ons in IJlst, een van de Elf traditionele steden van Fryslân¹, op enkele meters van de Geau, de waterweg die deel uitmaakt van de route van de legendarische Elfstedentocht op de schaats. Wytske richt haar blik ook even naar het water waar ze over heeft geschaatst in 1997, naar de molen die een symbool is voor IJlst, naar het Friese land achter mij en naar de horizon. Ze haalt even diep adem, en ontspant. Er valt een ijzige last van haar schouders, terwijl ze even terugdenkt aan wat de tocht voor haar betekent. Tegelijk schiet er een scheut van energie, adrenaline en levenslust door haar lichaam. Ten slotte verschijnt er, net voor ze begint te spreken, een heel klein lichtje in haar ogen, een vonkje. Een vonkje dat er voorheen niet was.

“Voor mezelf is het een van de meest bijzondere, unieke ervaringen in mijn leven geweest, ik kan moeilijk beschrijven wat het allemaal met me doet”

Wytske is niet alleen. De Elfstedentocht op de schaats is een uniek evenement. Dit vonkje verschijnt keer op keer in de ogen van vele Friezen wanneer deze vraag valt, het is een gedeeld gevoel dat veel mensen echter moeilijk onder woorden kunnen brengen. En het smelt even snel weer weg als het is opgekomen, zodra het gesprek een andere richting uit gaat.

---

¹ De officiële bestuurlijke naam van de regio is *Fryslân* naar Friese conventie. Bij een verwijzing naar de provincie als bestuurlijke en officiële eenheid zal deze vorm dus gebruikt worden, in andere gevallen *Friesland* naar Nederlandse conventie

Waarom is dat zo? Waarom kan een traditie, waarvan de laatste editie op de schaats in 1997 is doorgedaan, bijna dertig jaar later nog steeds zo'n krachtige, fysieke reactie oproepen? Om dit te begrijpen, bracht ik zes weken door in Friesland. Ik wandelde de volledige route en leerde, dankzij de bijdrages van vele Friezen en Nederlanders, de traditie van dichtbij kennen. Tussen de windmolens, de stampot en de ontelbare Friese waterwegen werd me zo duidelijk waar de tocht om draait.

In deze periode kwam ik ook de "Friese paradox" tegen: het statistische feit dat Fryslân, ondanks een gemiddeld lagere economische welvaart en een hogere werkloosheid dan het Nederlands gemiddelde, toch al jarenlang bij de gelukkigste provincies van het land is. Waarom is dat zo? Welke (niet-economische of niet alleen economische) kenmerken van de Friese samenleving verklaren deze opvallende discrepantie, en hoe past de Elfstedentochttraditie hierin?

In een zoektocht naar geluk en welzijn, kwam ik vaak ook het tegenovergestelde tegen: hoe definiëren de Friezen ongeluk? Hier kwamen termen als "de moderne tijd" en "deze tijd" opvallend vaak bovendrijven. Een specifiek schrikbeeld leek zich te vormen, van een tijd waarin alles nuttig moet zijn, alles meetbaar is, geld een universele maatstaf wordt. Bijvoorbeeld bij Pieter* in Bolsward. Hij vertelde geanimeerd en levendig over de Elfstedentocht, tot het gesprek draaide. Zijn glimlach verstrakte tot een grimas.

"Kijk, met al dat geld en al die regeltjes, dat geeft toch geen vulling? Ze maken er tegenwoordig zelfs al reclame mee, dat er bij huizen die langs de route liggen in het groot bij staat 'Ligt langs de Elfstedenroute' om de prijs te verhogen, dat wil je toch helemaal niet? Maar ja, zo werkt dat dan in de moderne tijd denk ik."

Hij kijkt me strak aan, zijn ogen een beetje nostalgisch. Het vonkje in zijn ogen, dat er even daarvoor nog was, is verdwenen. En die fonkeling in de ogen verdween wel vaker, wanneer het ging over een schrikbeeld van een tijd die volledig bepaald wordt door planmatigheid, nutsberekeningen, efficiëntie en winstmaximalisatie.

Deze episodes werden echter evengoed vaak opgevolgd door wat mensen dan wel als geluk en welzijn zagen, vaak gelinkt aan specifieke kenmerken van de Elfstedentochttraditie. Heel vaak kwamen hierbij kenmerken boven die gelinkt zijn aan een realiteit waarin men elkaar spontaan helpt, geldt minder een rol speelt, waarin je je burens kent, en alles net wat gemoedelijker gaat. Velen linkten dit dan ook aan de *Fryske mienskip*, die cultureel ingebedde vorm van gemeenschapszin en onderlinge verbondenheid waarvan een buitenstaander misschien nooit de volledige betekenis echt zal snappen.

Dit mienshipsgevoel ligt aan de grondslag van een groot aantal succesvolle uitingen van de Elfstedentochttraditie, en zorgde voor wat de socioloog Hartmut Rosa resonantie noemt. Het beschrijft een gevoel waarin een mens zich volledig erkend voelt in zijn eigenheid, men zich verbonden voelt met elkaar, waarin we tegen de wereld kunnen spreken en de wereld ook terugspreekt. Tijdens een Elfstedentocht uitte dit zich bijvoorbeeld bij Joop*, die door het ijs zakte maar ook spontaan droge kleren kreeg van een toeschouwer. Of bij een deelnemster aan de Onbeperkte Elfstedentocht, voor wie enkele totale vreemden onmiddellijk een oplader voor haar elektrische fiets zijn gaan zoeken, gewoon zodat ze haar tocht kon afmaken. Niet omdat het moet, maar zomaar. Omdat het kan, en dit deze mensen blij maakt.

Het wees vaak op een specifieke conceptie van “het goede leven”, zoals geluks- en welzijnsantropologen daar vaak naar op zoek gaan. Zo omschreven veel deelnemers aan het onderzoek de Elfstedentocht, met de schaatstocht op kop, als “de tijd van mijn leven”, “ultiem leven” of “ten volle leven”. Uit deze gesprekken kon ik drie elementen identificeren die de unieke positie van de tocht in het Friese welzijn verklaren.

Ten eerste niet-commercialiteit. Het is een basisprincipe van het Elfstedenbestuur, en lijkt een onbreekbare regel van de traditie te zijn. De tocht lijkt dan ook net een dam te vormen tegen het schrikbeeld van de moderne tijd, maar een verregaande commercialisering brengt dit beeld in gevaar. Dit kan ook deels de weerstand tegen projecten als de 11fountains verklaren. Of dit

terecht was, is in deze context minder van belang. Veel deelnemers aan mijn onderzoek percipieerden dit project als verregaand gecommmercialiseerd, als grotendeels losgezongen van “de essentie” van de traditie.

Ook miste dit project een tweede centraal kenmerk van de traditie: de centrering van een alternatief waardenpatroon, opgebouwd rond de Friese mienskip. Tijdens bijvoorbeeld de vele alternatieve tochten² worden even totaal andere dingen belangrijk. Een waardenpatroon rond burenhulp, spontaniteit, jezelf uitdagen, en het opnieuw aangaan van de verbinding tussen de wereld en jezelf gaat even centraal staan. Tijdens bijvoorbeeld de fietstocht en de Onbepaalde Elfstedentocht bleek deze gouden combinatie van niet-commercialiteit en mienskip steeds aanwezig te zijn.

Toch missen al deze uitingen een derde, centrale factor, die alleen de schaatstocht echt leek te kenmerken. Alle alternatieve tochten zijn namelijk planbaar, de datum waarop deze tochten doorgaan is reeds lang op voorhand bekend. De schaatstocht wijkt hiervan af, omdat ze fundamenteel onplanbaar is. Door het grillige patroon van de Friese winters, is het meer dan enkele weken op voorhand onmogelijk te voorspellen óf en wanneer er nog eens een tocht zal komen. En wanneer dit dan gebeurt, leidt deze aankondiging vaak tot een nieuw soort energie in en rond de Friese steden.

Hierbij verhelderend is de reactie van een dame uit Workum. Ze was enkele dagen voor de tocht van 1985 werkzaam in een fabriek, wanneer werd aangekondigd dat er na 22 jaar nog eens een tocht zou komen. Nog geen uur later was de fabriek gesloten, en deze zou tot na de tocht ook gesloten blijven.

“Het is een excuus om weer te gaan leven”, zegt ze. “Alles loopt vertraging op, het openbaar vervoer rijdt niet meer, maar dat kan ook niemand wat schelen, iedereen gaat naar buiten, ramen en deuren open.”

---

² Traditioneel betekent “alternatieve Elfstedentocht” alleen Elfstedentochten op de schaats die buiten Friesland doorgaan. In dit onderzoek, slaat “alternatieve Elfstedentocht” echter op elke tocht, behalve de Friese schaatstocht, die het etiket Elfstedentocht draagt, zoals ook de fiets- en wandeltochten.

De dame beschrijft hoe de Friese, en in mindere mate de Nederlandse economie, op een vooraf ongepland moment zo goed als onmiddellijk tot stilstand komt. En hoe de mensen gaan (op)leven. Met fonkelende ogen en energie in de stem denkt ze terug aan die tijd. Het werkleven van deze vrouw, en dat van vele andere mensen, werd in 1985 plots onderbroken. Rationele, economische, “onttoverde” schema’s, en de vervreemdende dimensie die hier vaak aan hangt, werden overboord gegooid. Ze konden hun energie steken in die dingen waar ze op dat moment gelukkig van werden.

Deze collectieve heropleving, deze plotselinge en collectieve resonantie, noem ik “weroplibbing”. Het is een Fries concept dat staat voor heropleving, waarin alles even wordt omgedraaid en even gaat liggen, maar de mensen net weer gaan leven. Binnen enkele uren sluiten de werkplekken, en beginnen de Friezen het ijs sneeuwvrij te maken, gaan de schaatsen uit het vet, komen de verhalen van vroeger weer bovendrijven en wordt de kaart van Friesland even de belangrijkste kaart ter wereld.

Deze weroplibbing vormt het overstijgende sluitstuk van een combinatie van drie centrale elementen van de traditie, die samen de schaatstocht haar unieke positie geven. Niet-commercialiteit is “de kurk waar het op drijft”. De collectieve resonantie ten gevolge van de tijdelijke centrering van een Fries mienshipsgevoel is waar zo velen reikhalzend naar uitkijken. En weroplibbing is wanneer alles waar men ongelukkig van wordt even overboord wordt gegooid, en alles waar men wel gelukkig van wordt even centraal gaat staan.

De tocht is een uniek evenement, maar het levert belangrijke lessen op voor de bredere studies naar geluk en welzijn, en ook voor Friese en Nederlandse beleidsmakers en organisatoren. Het Friese welzijn komt deels voort uit niet-economische factoren, zoals verbondenheid, heropleving, “weer gaan leven” los van deze economische logica’s. Breder leert dit ons hoe niet-economische solidariteit en verbondenheid zo belangrijk kan zijn voor zo veel mensen. En hoe we niet per se gelukkig worden van een maatschappij waarin alles gepland, efficiënt, geldgericht en meetbaar of verbeterbaar moet zijn.

Specifiek voor de Elfstedentochttraditie duidt dit onderzoek op enkele centrale kenmerken die de tocht absoluut moet behouden als ze haar unieke positie wil bewaren. Wel kan het zijn dat, zelfs als de centrale kenmerken van de traditie bewaard blijven, er nooit nog een tocht komt, onder invloed van klimaatverandering. Misschien komt er nooit nog een Elfstedentocht. Maar evengoed zal de mythe en de levende legende blijven bestaan, en zal de traditie ook blijven leven in de vorm van alternatieve tochten en hervertellingen.

Zolang er nog een Fries is die met blijdschap denkt aan de traditie, zal de tocht blijven bestaan, en zal er een vonkje blijven verschijnen in de ogen van zo vele mensen. Een vonkje van geluk en welzijn, van de Elfstedentocht. Een vonkje in de ogen van een Fries.

Mei oprjochte tankberens en freonlike groetnis,

Idris David

Doorverwijzing en enkele centrale bronnen voor de geïnteresseerden

Indien je meer wilt weten over het onderwerp, verwijs ik je graag door naar mijn afstudeerthesis, getiteld “Het vonkje in de ogen van een Fries: Een antropologisch onderzoek naar de unieke positie van de Elfstedentocht als bron van geluk en welzijn in een wereld in verandering”

Enkele centrale bronnen:

- Hoekstra, Sibilla. *Fryslân blijft de provincie met de gelukkigste inwoners*. Planbureau Fryslân, 2024.
<https://planbureau.frl/nieuws/fryslan-blijft-de-provincie-met-de-gelukkigste-inwoners/>.
- Lolkama, Johannes. 2006. *De Tocht der Tochten - De geschiedenis van de Elfstedentocht, 1749-2006*. Steven Sterk.
- Robbins, Joel. 2013. “Beyond the suffering subject: toward an anthropology of the good.” *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19, no. 3 (September): 447-462. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12044>.
- Rosa, Hartmut. 2021. *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World*. Polity Press.
- van de Vegte, Ingrid. *De Friese paradox – Eerste verklaringen*. Planbureau Fryslân, 2020. <https://planbureau.frl/publicaties/de-friese-paradox-eerste-verklaringen/>.
- Weber, Max. 2019. *Economy and Society*. Vertaald door Keith Tribe. University of California Press.
- De artikels en verslaggeving van Omrop Fryslân en andere regionale media
- De websites van de verschillende uitingen van de Elfstedentochtraditie
- De talrijke persoonlijke bijdrages van de Friezen en de Nederlanders zelf aan mijn onderzoek